

Kuva: Joonas Peltola

VILLIINTYNEEN PAIKAN KOKEMUKSELLISUUS JA YMPÄRISTÖESTEETTISYYS

Henki ja elämä -Luonto toipumisen lähteenä -hankkeen (www.mielenvireys.fi) tavoitteena on parantaa työttömien ja työelämän ulkopuolella olevien mielenterveyskuntoutujien elämänhallintaa luontoperustaisten ja kulttuurilähtöisten menetelmien avulla. Niillä tavoitellaan sekä kullekin ympäristölle ominaisen paikan hengen ja tunnemuistojen mieleen tuomista että uusien tunnemuistojen luomista. Tämä auttaa ihmisiä määrittelemään itseään suhteessa aikaan, paikkaan ja elämäntilanteeseen.

Kävimme hankkeen osallistujien kanssa havainnoimassa Oulun Hietasaaren villiintynyttä luontoa kesällä 2022. Siellä meitä odottivat autioituneiden huviloiden villiintyneet pihat ja rannalle hylätyt veneet. Tarkastelimme paikkoja ulkopuolisin silmin, koska ne eivät ole kuuluneet osallistujien elämään. Blogissa keskitymme Hietasaaren huvila-asutuksen (Pohjamo 2011) villiintyneiden paikkojen ominaispiirteisiin, jotka ovat esteettisesti mielenkiintoisia ja joilla on merkitystä ihmisten tunnemuistojen ja luonnon moninaisuuden kannalta. Paneudumme paikan kokemiseen ja siihen, mihin ymmärryksemme tai herkkyytemme – niin sanottu paikan taju– paikkojen suhteen perustuu (kts. Tuan 2006; Haapala 2005, 41–42). Lähestymme villiintynyttä paikkaa humanistisen maantieteen näkökulmasta (kts Karjalainen 2003), jonka mukaan jokainen paikka on

erityislaatuinen yksittäinen kokonaisuus. Villiintymisen teemalla on yhtymäkohtia Steven Vogelien edustamaan ympäristöfilosofiaan, jossa on pyritty löytämään uusia tapoja ajatella jakolinjaa ”luonnon” ja ”kulttuurin” tai ”luonnollisen” ja ”ihmisen luoman” välillä (Kummala 2016, 61–62). Hietasaaren huvila-asutuksen rakentumista, luonnon ja kulttuurin vuorovaikutusta sekä villiintymistä voidaan lähestyä eurooppalaisessa estetiikan jatkumossa. Jatkumossa uutta on luontokäsitykseen ja -suhteeseen liittyvä yhtäaikainen huolen ja pelon yhdistelmä. (Kummala 2016, 52–53.)

Myös villiintyneessä paikassa on läsnä latautuneita inhimillisiä tulkintoja ja merkityksiä sekä jaettuja kokemuksia. Ne kietoutuvat identiteettiimme ja eri elämänvaiheisiimme. (kts. Laitinen 2004, 6–9; Karjalainen 1997, 230, Karjalainen 2006.) Edvard Ralphia (1986: 43; 141) mukaillen myös villiintyneen paikan ydin piiloutuu merkityssuhteisiin, joihin olemme syntyneet ja kasvaneet, mutta myös paikkoihin, jossa nyt elämme. Hietasaaren villiintyneet paikat eivät ole puhtaita ideaaleita kuten luonnollinen tai alkuperäinen, vaan ne ovat sekoittuneisuutta. Kaupunkiluonnon erityisyys on juuri erilaisissa hybridimuodostelmissa, joiden luonne vaihtelee. (Kummala 2016, 76–77.) Villiintyneet paikat rakentuvat aistittavista ja tulkinnallisista ominaisuuksista (Forss2007, 78–80). Paikkaan liittyy historiallisuuden lisäksi kokijan ja ympäristön intiimiä vuorovaikutusta (von Bonsdorff 2007 41–42).

Villiintyneen paikan esteettinen merkitys ja kokemus

Kummalan mukaan Alexander Gottlieb Baumgartenin (1714–1762) mukaan paikkaan on kietoutunut monitahoinen esteettinen merkitysvyyhti, joka syntyy kohteen ja kokijan välissä ja johon molemmat puolet vaikuttavat. Yhtä aikaa on vaikuttamassa kokijan tunne- ja aistiherkkyys paikan erilaisiin ominaisuuksiin, nyanssitaju, maku ja kyky tehdä erotteluja. Läsnä on myös kohteen tai tilanteen ominaisuudet eli kvaliteetit. Esteettinen on siten laajasti ymmärrettynä havaintomme välittämää merkityksellistä kohtaamista maailman kanssa. Estetiikassa merkityksellisyys ei liity ainoastaan erityisen palkitseviin kokemuksiin vaan myös ajatus eletystä tilasta. Esteettisen kokemuksen lähtökohtana on aina ihmisen koko eksistenssi ja elämäntilanne sekä aika ja paikka, jossa kokemus tapahtuu. (Kummala 2016, 84.)

Villiintyneen paikan kokemus pohjautuu ruumiillisuuteemme, joka on perustava tekijä siinä, miten me ihmisinä koemme ja hahmotamme ympäröivän maailman. Laitinen kirjoittaa, että Pierre Bourdieu (1930–2002) puhui ruumista ja ruumiillisesta subjektista, joka on säilyttänyt itseensä kulttuuriin, joten ruumis on aina ollut kulttuurin läpäisemä. Tällöin kokemuksemme ovat kulttuurisesti määräytyviä. (Laitinen 2004, 2.) Kummalan mukaan Maurice Merleau-Ponty (1908–1961) syventyi aistittavan maailman ilmauksen ihmeen tutkimiseen. Hän osoittaa, että kaikki

havaitseminen on perustaltaan laadullisesti sävyttynyttä. Tämä perustuu siihen, että havaintokokemus on aina ytimeltään hahmon havaitsemista jossain taustassa. Havaitseminen on aina jo enemmän kuin yksittäisten aistiärsykkeiden kokoonpano. Tällöin havaitsemme kokonaisuuksista lähtien ja yksittäisiä asioita osana kokonaisuuksia, emme yksittäisiä ja puhtaita aistimuksia. (Merleau-Ponty 2013); Kummala 2016, 102–103.)

Villiintyneen paikan kokemiseen liittyy Merleau-Pontyn näkemys olioiden takaisin aistimisesta, jolloin irrottaudutaan opitusta ja tulkitusta maailman näkemisen tavoista. Tärkeintä on kaikkien aistialueiden merkitys. Hänen mukaansa takaisin aistimisessa raja puhtaan kohteen ja itsenäisen aistijan välillä murtuu. Aistiminen voi toteutua risteymänä, kiasmana, jossa ihmisen keho on punos. (Laine & Kuhmonen 1995, 207–210.) Ihminen elää ruumiillisena yhdessä toisten ja asioiden kanssa, niiden mukana ja ympäröimänä. Maailma on elettyä. Se ei ole tarkastelukohde, vaan se on havaintojen ja kokemusten paikka. Tässä kokonaisuudessa ihminen on läsnä sosiaalisessa todellisuudessa. (Lehtinen 2013, 41; Merleau-Ponty 2013.)

Osallistujien kokemukset villiintymisestä

Luonto ottaa paikkansa takaisin, jolloin se peittää kasvillisuudellaan myös rakennetun ympäristön, esimerkiksi pihapiirin. Tällöin maisema muuttuu suhteessa ihmiseen aiempiin tottumuksiin peilata omia kokemuksiaan ja tunteitaan. Joku pelkäsi umpeen kasvanutta pihaa, mutta avonainen piha ja hylätyn rakennuksen parveke tuottivat onnentunteita. Joillekin mukana olleille ihmisille villiintyneestä paikasta saatu luontokokemus oli erilainen kuin luonnollisesta ja perinteisestä luonnosta saatu. Pihalla osallistujat pohtivat luonnon monimuotoisuutta ja luonnon köyhtymistä omien havaintojen ja merkitysten näkökulmasta.

Villiintyneiden paikkojen estetiikka ei ole välttämättä kuulunut osallistujien jokapäiväiseen elämismaailmaan. Osallistujien puheista ja kommenteista kuului, että paikkaan liittyy tuttuutta ja vierautta. Vieraus liittyy perinteiseen käsitykseen, että esteettinen on lähtökohtaisesti jotain erityistä ja tulee esille siten väistämättä kiinnostavana kokemuksena. Pohdimme ja kuvasimme ränsistymään jätettyjen paikkojen rakennusosia, jossa esteettisyys yhdistyy ajan, avaruuden ja paikan sekä maiseman näkökulmaan. Ajassa ovat läsnä mennyt, nykyisyys ja tuleva sekä vuodenaikojen kierto. Otetut valokuvat esittävät ja ilmaisevat tämänhetkisen oman rakennetun luonteensa, minkä taustalla on koettu elämä.

Tarkastelimme villiintynyttä paikkaa aistein, tunteisiin ja muistoihin sidottujen aspektien läpi. Ulkopuolelta katsottuna villiintyneen ja eletyn paikan muotoutumiseen vaikuttavat kokijan elämän eri vaiheet. Nämä erilaiset piiloutuvan, näkyvän, muotoutuvan, muistuvan ja odottavan paikan

modukset ovat eri tavoin läsnä villiintyneen paikan kokemisessa. Hietasaareen villiintyneet paikat tarjoavat tapahtumaympäristöjä ja avaimia tunteiden ilmaisuun ja niiden jakamiseen, jossa on läsnä yhtä lailla oman elämän kauneus ja surut, tylsyys ja ympäristön karuus. Vapaudenhalu ja elämään tyytyminen vuorottelivat asiakkaiden keskusteluissa. Villiintyneet paikat nostivat esille itse eletyn kulttuurin erityisiä tulkintoja ja elämän muistoja, arkikokemuksen tunteita sekä arvoja lähtemisestä ja paikan jättämisestä. Villiintyneeseen paikkaan voidaan liittää arjen ja rutiinien kautta yksilöllisesti koettua elämismaailman merkityksiä.

Villiintyneen paikan merkitykset mukautuivat ajassa retkellä olleiden ihmisten menneeseen, nykyisyyteen ja tulevaan. Paikan koetut merkitykset vaihtuvat elämänvaiheitemme mukana ja näin paikkakokemukset tulevat osaksi identiteettiämme ja vaikuttavat myös hyvinvointiimme sekä sosiaaliseen kokemukseen (Hyry-Steinhammer, Hiltunen & Estola 2014). Osallistujien käsitykset villiintyneistä paikoista liittyivät hylkäämisestä ja ikävästä, arvottomaksi tulemisesta, yhden elämänvaiheen loppumisesta ja kaipauksesta. Loppu, kuten kiinni naulattu ulko-ovi, antaa mahdollisuuden usein miten uudelle alulle. Kun yksi ovi sulkeutuu, toinen ovi avautuu. Usein jäämme tuijottamaan sitä sulkeutunutta ovea niin pitkään ja niin pettyneenä, ettemme näe niitä ovia, jotka avautuvat. Ulkopuolisen katsottuna paikkoihin liittyy tietysti myös hyviä muistoja, kuten veneretket. Villiintymisessä on läsnä kuoleminen ja uuden syntymä. Retkellä olleiden ihmisten kommentit liittyivät aistilliseen vastavuoroisuuteen luonnon toisten olemassaoloa kantavissa kulttuuri- ja käyttöesineissä kuten asuntojen sisä- ja ulkotilojen interiööreissä ja tilaratkaisuissa. Umpeen kasvava piha tai homeen valtaama rakennus ilmaisevat tahdon haaveita, jotka voivat olla myös täysin erilaista ja toisesta maailmasta. Mutta muutamille retkellä mukana olleille se toi esille omia tunnemuistoja.

Hietasaaren villiintyneissä paikoissa tapahtuneet toiminnot ja elämä siellä antoivat keskeisen merkityksen osallistujien esteettiselle kokemiselle. von Bonsdorffin tulkinnan mukaan paikassa ihminen havaitsee itsensä tietynlaisena ja pohtii, miten elämä tulisi elää. Ihmisen toiminta havaittavassa paikassa näkyy kulkemisen, työn ja asumisen tahallisuutena tai tahattomina jälkinä. (von Bonsdorff 2007 41–42.) Retkellä mukana olleiden ihmisten kommentit liittyivät aistilliseen vastavuoroisuuteen luonnon toisten olemassaoloa kantavissa kulttuuri- ja käyttöesineissä kuten asuntojen sisä- ja ulkotilojen interiööreissä ja tilaratkaisuissa. Umpeen kasvava piha tai homeen valtaama rakennus ilmaisevat tahdon haaveita, jotka voivat olla myös täysin erilaista ja toisesta maailmasta. Mutta muutamille retkellä mukana olleille se toi esille omia tunnemuistoja.

Villiintymisen punos

Vuosien kuluessa syntyneet paikat olivat hyvin konkreettisia ja todellisia verrattuna virtuaalisesti luotuihin paikkoihin. Arvot, joita liitämme luontoon, heijastuvat myös alueen villiintymisen arviointiin, arvostamiseen ja arvottamiseen. Historiallisesti periytyvät ajatusmallit ohjaavat villiintyneen maiseman luontokäsityksiämme ja -suhdettamme. Kauneuden ja rumuuden kvaliteetit ovat muuttuneet kulttuurien muutoksen mukana. Hietasaaren villiintyneet paikat muodostavat oman, esteettisesti palkitsevan kokemuksen tavan, koska se poikkeaa kaupunkiluonnosta ja siten läpäisee tavanomaiset kokemuksemme luonnosta Villiintyminen osoittaa sen, että paikka jatkuvasti liikkuva, jatkuvassa muutoksessa oleva epäentiteetti. Villiintyneiden paikkojen esteettiset merkitykset avautuivat subjektiivisten paikkakokemusten, tunteiden, arvojen, muistojen ja odotusten kautta mutta myös kollektiivisten kokemusten pohjalta.

LÄHTEET

von Bonsdorff, Pauline 2007. Maisema toiminnan ja kuvittelun tilana. Teoksessa Yrjö Sepänmaa, Liisa Heikkilä, Virpi Kaukio, Kai Nieminen, Tommi & Lauri Anttila (toim.) *Maiseman kanssa kasvokkain*. Helsinki: Maahenki Oy, 33–47.

Forss, Anne-Mari 2007. *Paikan estetiikka. Eletyn ja koetun ympäristön fenomenologiaa*. Helsinki: Yliopistopaino.

Haapala, Arto 2006. Johdanto. Teoksessa Arto Haapala, Martti Honkanen & Veikko Rantala (toim.) *Ympäristö, arkkitehtuuri ja estetiikka*. s.79-85. Helsinki: Yliopistopaino.

Hyry-Steinhammer, Eeva, Hiltunen, Mirja, Estola, Eila 2014 (toim.). *Paikka ja kasvatus*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Karjalainen, Pauli Tapani 1997. Aika, paikka ja muistin maantiede. Teoksessa Tuukka Haarni, Marko Karvinen, Hille Koskela, Sirpa Tani, Harri Andersson & Jouni Häkli (toim.) *Tila, paikka ja maisema: tutkimusretkiä uuteen maailmaan*. Tampere: Vastapaino.

Karjalainen, Pauli Tapani 2003. Geobiografi plats, liv och berättelse. *Horisont 2/2003*

Karjalainen Pauli Tapani 2006 Topobiografinen paikan tulkinta. Teoksessa Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen & Ulla Piela (toim.): *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*, Helsinki: SKS, 83–92.

Kummala, Petteri 2016. Tämä ei ole luontoa! Hybridi, ympäristön luovuus ja urbaani monimuotoisuus : Kaupunkiluonnon esteettiset ulottuvuudet Helsingin keskustan kaupunkitilassa. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/166702>

Laine, Timo, Kuhmonen, Petri 1995. *Filosofinen antropologia*. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino Oy.

Laitinen, Riitta 2004. Johdanto tilan kokemuksen kulttuurihistoriaan. Teoksessa Riitta Laitinen (toim.) *Tilan kokemuksen kulttuurihistoriaa*. Turun yliopisto, Kulttuurihistoria 4. Turku: Turun yliopisto, 1–14.

Lehtinen, Torsti 2013. *Eksistentialismi: vapauden filosofia*. Helsinki: Arktinen Banaani,

Merleau-Ponty, Maurice 2013. Epäsuora kieli ja hiljaisuuden äänet”, (suom. Tarja Roinila), teoksessa Miika Luoto & Tarja Roinila (toim.) *Maurice Merleau-Ponty. Filosofisia kirjoituksia*, Helsinki: Nemo, 257–351.

Pohjamo, Ulla 2011. *Esikaupunki moniäänisenä kulttuuriperintönä—Oulun Hietasaari*. Taidehistoriallisia tutkimuksia 43. Helsinki: Taidehistorian seura ry.

Relph, Edvard 1986. Place and placelessness. London : Pion

Tuan, Yi-Fu 2006. Paikan taju: aika, paikka ja minuus. Teoksessa: Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen & Ulla Piela (toim.) *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 15–30.

Kuva: Joonas Peltola

Juha Eskola, FM (kulttuuriantropologia, taidehistoria, kansatiede), projektityöntekijä Henki ja elämä – Luonto toipumisen lähteenä -hankkeessa

Tuija Tervaskanto, YTK (sosiologia, kulttuurihistoria, matkailututkimus), luonto-ohjaaja. Projektityöntekijä Henki ja elämä – Luonto toipumisen lähteenä -hankkeessa.